

ВІДГУК

офіційного опонента **Панченко Олени Іванівни**,
доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри
перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського
національного університету імені Олеся Гончара
про дисертацію Степанової Світлани Євгеніївни
«СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ
ХУДОЖНЬОГО ПЕРСОНАЖА»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 035 Філологія галузі знань 03 Гуманітарні науки
(Одеса, 2024)

1. Актуальність дисертаційного дослідження

Подану дисертаційну працю С. Є. Степанової присвячено в загальному плані дослідженню феномену соціального статусу. Це поняття є міждисциплінарним, об'єктивно і суб'єктивно важливим в наш час. Проблема соціальної активності членів суспільства, їх комунікації та сприйняття один одного набуває особливої актуальності в сучасному світі. Такі чинники, як постійна включеність у взаємодію з іншими членами суспільства, швидкий темп життя, поява нових соціальних груп і субкультур викликають потребу формування образу соціального об'єкта, що можливо, зокрема, в художньому творі. Незважаючи на тривалий період дослідження, проблематика соціального статусу залишається актуальною та активно розроблюваною галуззю знання. Поняття «соціальний статус» вивчалось у низці концепцій вітчизняних і закордонних авторів (Ю. Бондаренко, К. Белашова, Т. Бугайко, Ф. Бугайко, М. Віденов, В. Гриневич, Н. Думанський, О. Забарний, А. Малиновський, В. Мусій, Є. Пасічник, Ю. Попович, Н. Савчук, А. Ситченко,

Н. Соловйова, Є. Степанов, М. Тітаренко, Г. Токмань та ін.). Соціальний статус є сукупною характеристикою людини, що відображає певний набір ознак, за якими оцінюється людина з метою визначення її положення в суспільстві. Зацікавленість суспільства у суті соціального статусу, можливості його зміни, а отже, у художньому відбитті його особливостей свідчить про актуальність дисертаційного дослідження Світлани Євгеніївни Степанової.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові положення дисертації Світлани Євгеніївни свідчать про глибину та достатній ступінь верифікації дослідження. *Об'єктом* вивчення у дисертації є засоби вираження соціального статусу художнього персонажа в мовній картині світу.

Предмет дослідження – співвідношення підсистеми соціальних статусів художнього персонажа і підсистеми їх вербальних і невербальних маркерів, виражених мовними засобами, за принципами дихотомії синтагматичне / парадигматичне.

С. Є. Степанова поставила за *метою* роботи представити феномен мовної об'єктивації соціального статусу в художній картині світу як систему, організовану на підставі синтагматично-парадигматичних відношень з елементами відношень епідигматичних, і успішно досягла цієї мети.

Для написання повноцінного оригінального дослідження дисертантка сформувала сучасну теоретико-методологічну базу, куди залучила релевантні праці українських та зарубіжних учених з проблем мовної картини світу, соціального статусу персонажа і його лінгвального втілення в художньому тексті.

3. Наукова новизна отриманих результатів

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній уперше зібрано структурно, прагматично і семантично різні маркери соціального статусу художнього персонажа та представлено їх як мовну систему, організовану синтагматично-парадигматичними відношеннями між підсистемою соціальних статусів (синтагматичний складник) і підсистемою засобів їх вираження (парадигматичний складник) з елементами епідигматичних відношень. Авторка запропонувала концепцію ієрархічно-дискурсивної організації оповідного тексту літературно-художнього дискурсу та переконливо показала механізми дії метадискурсивності щодо організації прагматико-дискурсивного контексту такого тексту. Також авторкою визначено кореляційну залежність певних груп вербальних і невербальних маркерів соціального статусу персонажів від дискурсивних ситуацій їх уживання та окреслено пріоритети використання прагматико-дискурсивних контекстів і домінанти соціально-статусних характеристик персонажів у художньому мовленні кінця XIX – початку XX ст.

Структура роботи не викликає заперечень, вона логічно підпорядковується поставленій меті; композиція розділів повністю відповідає послідовності конкретних завдань, що вирішуються.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку літератури (281 позиція, з них 72 іноземними мовами). Загальний обсяг роботи становить 228 сторінок, обсяг основного тексту – 181 сторінка. Для ілюстрації положень наведено 2 додатки. У тексті дисертації не зафіксовано порушень академічної доброчесності.

Для досягнення поставленої мети дисертантка сформувала достатній корпус матеріалу дослідження: 10 художніх текстів кінця XIX – початку XX ст. (однієї епохи) шести авторів (Ольги Кобилянської, Івана Карпенка-Карого, Лесі Українки, Володимира Винниченка, Антона Чехова, Віри

Інбер), які цілеспрямовано працювали над реалістичним висвітленням соціально-статусних характеристик центральних і деяких другорядних персонажів за допомогою персонажної вербаліки та персонажної невербаліки. Для стилістичного зіставлення залучено також матеріал 4 текстів дипломатичного підстилю офіційно-ділового стилю. Загалом картотека містить 1815 мовних знаків різної структури та аспектно-мовної належності (від фонетичних одиниць до текстових фрагментів): 1302 вербальних маркера і 513 невербальних маркерів, – які вжито письменниками як засоби вербалізації різних соціальних статусів персонажів.

У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження, визначено мету і основні задачі, об'єкт і предмет дисертаційного дослідження, визначено наукову новизну роботи і практичне значення отриманих результатів, описано методи, які були використані у дослідженні, і особистий внесок здобувача.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади вивчення соціального статусу художнього персонажа у його мовній картині світу» дисертантка наводить аналітичний огляд історії дослідження категорії соціального статусу (підрозділ 1.1), приділяє увагу картинам світу письменника та художнього персонажа у філологічних дослідженнях (підрозділ 1.2) та висвітлює соціально-статусні характеристики персонажів як чинник метадискурсивності художнього тексту (підрозділ 1.3). Чітко і вичерпно описано методологічні засади дослідження соціального статусу художнього персонажа у підрозділі 1.4.

Доволі сильною стороною рецензованої роботи є другий розділ «Маркування художнім персонажем власного соціального статусу: персонажна вербаліка». Три підрозділи цього розділу створюють гармонійну картину вербального втілення соціального статусу того чи того персонажа. Це лексичні і фразеологічні маркери (підрозділ 2.1), зокрема

номінативні одиниці з відкритою та прихованою архісемою 'соціальний статус'; морфолого-стилістичні маркери досліджуваного поняття (підрозділ 2.2) та його синтактико-стилістичні маркери (підрозділ 2.3), тобто висвітлено усі лінгвістичні рівні, які можуть бути сходинками створення соціального портрета героя художнього твору.

У заключному третьому розділі «Маркування автором соціального статусу художнього персонажа: персонажна невербаліка. Соціальний статус і еволюція мовної картини світу персонажа» увагу сфокусовано на фізіологічно зумовлених невербальних маркерах соціального статусу художнього персонажа (міміка, погляд, жести, паравербальні засоби) (підрозділ 3.1), артефактні маркери соціального статусу (підрозділ 3.2), а також зміни соціально-статусної характеристики художнього персонажа й еволюція його мовної картини світу (підрозділ 3.3). Вважаємо, що розділ 3 – це вагомий здобуток дисертантки, оскільки він є переконливим свідченням її лінгвістичної підготовки, вміння аналізувати факти і доходити до коректних і виважених висновків, являє собою певну кульмінацію наукової розвідки, доводить, що соціальний статус та індивідуальна картина світу персонажа є змінною величиною.

У Висновках представлено підсумки й результати дисертаційного дослідження, окреслено перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

4. Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих публікаціях, зарахованих за темою дисертації

Основні положення та результати дослідження Світлани Євгеніївни Степанової пройшли надійну апробацію на 9 наукових конференціях різного рівня (міжнародних, всеукраїнських тощо). Теоретичні й практичні результати дослідження дисертантка виклала в публікаціях: з них п'ять статей у наукових фахових виданнях України; дві публікації в інших

українських наукових виданнях; одна публікація в науковому журналі Європейського Союзу.

5. Практичне значення отриманих результатів

Отримані результати можна використати у викладанні значної кількості обов'язкових та вибіркових наукових дисциплін, серед яких слід назвати соціолінгвістику, лексикологію, вступ до мовознавства та загальне мовознавство тощо, а також певні літературознавчі дисципліни.

Отримані факти сприятимуть якісному написанню монографій, наукових статей, дисертаційних та кваліфікаційних робіт.

6. Зауваження та дискусійні положення до дисертації

Дисертація беззаперечно є дуже цікавою, спрямована на розв'язання важливих теоретичних та прикладних задач, але, на жаль, не позбавлена деяких недоліків та похибок. Серед недоліків вважаємо за доцільне відзначити таке.

1. На наш погляд, занадто деталізовано методи дослідження. Загальноприйнятими є менш розгалужені класифікації методів лінгвістичного аналізу, які не охоплюють таких більш конкретних понять, як методи аналізу словникових дефініцій, фонетичного, лексичного, словотвірного, морфологічного, синтаксичного, фразеологічного, стилістичного аналізу.

2. Більшість підрозділів завершуються прикладами з лінгвістичним аналізом, тобто їм бракує узагальнення. Наприкінці розділів після доволі розлогих висновків не позначено, в яких саме публікаціях відбито зміст цього розділу.

3. Індивідуальна мовна картина світу персонажа переконливо проілюстрована вдалим аналізом оповідання А. Чехова та більш стислим оглядом твору В. Винниченка, але, на наш погляд, бажано було б додати ще один чи декілька прикладів з багатого ілюстративного матеріалу,

накопиченого дисертанткою, скажімо, історія Олени Ляуфлер з твору О. Кобилянської.

4. Джерела фактичного матеріалу варто було б оформити як окрему частину списку використаних джерел для більш зручного користування текстом дисертації майбутніми читачами, а також подати перелік праць дисертантки в окремому додатку.

Крім того, постають деякі питання, як на наш погляд, залишилися поза межами уваги автора, або не увійшли до тексту дисертаційної роботи. До таких питань належать:

- 1) які саме теоретичні праці стали базою для поданого у вашій роботі поняття соціального статусу;
- 2) за якими критеріями відбиралися тексти дипломатичного підстилю офіційно-ділового стилю для аналізу у вашій роботі;
- 3) чи вважає дисертантка транспорт одним із артефактів, що визначають статус художнього персонажа.

Слід зазначити, що ці недоліки не впливають ані на актуальність та значущість отриманих у роботі результатів, ані на зрозумілість пояснень та достовірність висновків.

7. Загальна оцінка дисертації

Аналіз змісту анотації та основних положень тексту дисертаційного дослідження С.Є. Степанової засвідчив їх повну ідентичність, тобто зміст анотації відтворює основні ідеї тексту дисертації, не містить інформації, відсутньої в ній.

Відтак можна стверджувати, що авторка рецензованої дисертації продемонструвала глибоке і всебічне знання об'єкта дослідження, належний рівень володіння сучасними процедурами аналізу мовного матеріалу, поняттєвим і термінологічним апаратом.

Усе це дає підстави для загального висновку про те, що дисертація

«Соціальний статус у мовній картині світу художнього персонажа» є завершеним самостійним дослідженням актуальної проблеми сучасного мовознавства, яке відповідає вимогам пунктів 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінета Міністрів України № 431 від 21.03.2022 р.), а її авторка **Степанова Світлана Євгеніївна** заслуговує надання ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, професор, Олена ПАНЧЕНКО
завідувач кафедри перекладу
та лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Учений секретар

кандидат фізико-математичних наук,
доцент, доцент кафедри теоретичної
та комп'ютерної механіки
Дніпровського національного університету Тетяна ХОДАНЕН
Імені Олеся Гончара

